

TAYYAR MAHMUD PAŞA-YI SAMSUNÎ'NİN SÂKÎNÂMESİ*

*Muhittin ELİAÇIK***

ÖZET

Osmanlı Devleti 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısında arka arkaya ortaya çıkan bozuklukları gidermek için birçok ıslahata girişmiştir. Bu dönemde birçok şair ve sanatkâr yetişmiş olup bunlardan birisi de hayli mücadeleli bir yaşam süren, bir vali, mutasarrıf ve bey olan Tayyar Mahmud Paşa-yı Samsunîdir. Tayyar Mahmud Paşa'nın hayatı Çapanoğulları ve diğer ayanlarla mücadele içinde geçmiş ve zorlu hayatında şiirin önemli bir yeri bulunmuştur. Divan oluşturacak kadar şiir yazmış olan paşanın zorlu ve mücadeleli yaşamı düşüncelerinde derin izler bırakmış ve şiirlerine de aksetmiştir. Rind bir kişiliğe sahip olan paşa, müsemmen nazım şekliyle yazdığı Sâkînâme'sinde sâkî, şarap, rind, meyhane, kadeh gibi mükeyyifat kavramları üzerinde durmuş, duygularını bu kavramlar üzerinden yansıtmıştır. Paşanın bu sâkînâmesinde rind bir kişiliğe sahip olduğu, tıpkı Kadı Burhaneddin gibi, mücadele dolu yaşamında şiirle genişlikler bulup ruhi ve bedii zevklerini karşıladığı anlaşılmaktadır. Türk edebiyatında az görülen bir nazım şeklini seçerek yazdığı bu manzume, onun şiir zevkini ve hayata bakışını, yaşadığı zorluk ve sıkıntıları da aksettirmektedir. Sâkînâmesinde sıkça mihnet, dert, matem, aman, şikest gibi kelimelerin geçmesi paşanın ne denli zorlu bir süreçte yaşadığına işaret etmektedir. Yaşadığı yüzyılın şiir zevkinin izlerini de taşıyan bu sâkînâmede kelime ve deyimlerin mahallî olduğu, yaşanan olayları işaret ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tayyar Mahmud Paşa, Sakiname, Caniklioğlu, Çapanoğlu

TAYYAR MAHMUD PASHA-YI SAMSUNI AND HIS SAKINAME

STRUCTURED ABSTRACT

Ottoman Empire especially in the second half of the 18th century embarked on several reforms to remedy the disorders repeatedly

* Bu makale 13-16 Ekim 2011 tarihlerinde Samsun'da düzenlenen "Samsun Sempozyumu"nda sunulan bildirinin yeniden ele alınıp düzenlenmiş şeklidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: meliacik63@yahoo.com

appeared. Many poets and artists have grown up in the second half of the eighteenth century in the Ottoman Empire. One of them is the Tayyar Mahmoud Pasha who have quite a life of challenges. Mahmoud Tayyar Pasha his life past in the struggle with Capanoglu and other local forces and were in his life of poetry an important place. The Court of the pasha, who wrote poetry to create a challenging and life challenges and left deep traces in his thoughts and poems in the gross yields. The rind has a personality pasha, in his Sakiname which was written in the form of müsemmen sake, wine, rind, guilty of concepts such as taverns, reflected the feelings of these concepts. The pasha in this Sakiname has a rint personality just like Kadi Burhanuddin, the spiritual struggle to find widths and calligraphies full of poetry, the pleasures of life is understood fixes. This poem that he wrote with an uncommon verse type in Turkish literature reflects his poem pleasure, his perspective on life and the difficulty and sorrows that he faced too. Written some words like mourning, sorrow, worry, trouble in Sâkiname indicates how difficult the period that the pasha lived is. In that Sâkiname which carries the traces of poem pleasure on its lived century, it is seen that the words and idioms are local and indicates the lived events.

Sâkinâme (poetry depicting alcohol consumption and alcohol culture) of Tayyar Mahmud Pasha is similar to other sâkinâmes in Turkish culture in terms of form, content and the way it handles the subject in question. In this poem, sâkî (person who serves alcoholic beverages) is a reflection of lover and all the love and lust is directed towards the sâkî. But in the last paragraph, the lover is revealed and all words written for the sâkî are turned back to the lover. In this work, the poet makes a reference to one of the main subjects of Classical Literature when describing the meyhane (inn) and sâkî. Written with a flowing style, this sâkinâme is an original work among other sâkinâmes in Turkish literature with its müsemmen versification form and with its different and rarely used rhyme pattern within müsemmen versification form as “aaaaaabb, ccccccdd, eeeeeeff,.....”. In this study, we aimed to introduce a poem that accurately reflects the life and duty of a famous pasha and used a comparative method, because it is possible to see deep traces of the challenging and difficult life. Tayyar Mahmud Pasha lived in a period in which the Ottoman Empire, struggling with decline, corruption and disturbance, was trying to weather the storm. In this period, local authorities attempted many unfair practices on the public and this ultimately led to Reforms. In this period, many works were written containing locality and obscenity. Sâkinâme is one of the commonly used versification types in Divan poetry and the word sâkî means the person who hydrates, gives water or waterbearer. Therefore, sâkinâme, means article, letter belonging to sâkî. In islamic sufism, sâkî represents meanings such as “Feyyâz-ı mutlak (absolute generosity), mürşid-i kâmil (perfect guide)”. The first paragraph of Tayyar Mahmud Pasha’s sâkinâme goes: “Ey sâkî, ben sarhoş için yıkılmak bir gösteriş oldu, eğri ayak ve titrek el ile morardım (O sâkî, collapsing has become a vanity for a drunkard like me, I’m embarrassed with curved feet and trembling hands). Meyhaneyi rintler karış karış bölüştü; sen de hiç durma, hemen gidip onlara karış (Carefree people shared every inch of the tavern; do not stop, go and join them). Rintler arasında sana bağlanmamış hiç kimse yok; öyle ki gönlü gitmiş beni bile güzelliğine

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

meftun etmişsin (There is not a single one among those carefrees who has not fall for you, even I, who lost his heart, am captivated by your beauty). Başının hakkı için bana sağlam bir cevap ver: o seher vakti uyanan mahmur göze bağlanılır, değil mi? (Give me a true answer for the sake of God: Who would't fall for those bleary eyes opening to dawn?). With this paragraph, the poet talks about his feelings about love, lover, wine and tavern life through the sâkî in a carefree manner. In the third paragraph, it is notable that the pasha expresses the difficult situation he is in. We see, in this paragraph, someone who is tired of struggling with problems and almost begging. Asking for help from the sâkî, the pasha writes: "Ey sâkî yetiş ki, aşktan gönlü gitmiş baygın, isteksiz, işi zor, eli ayağı tutmaz, aşkından şarap dalgası gibi sallanan birisiyim (O sâkî, help me, I'm a person who has lost his heart because of love, unconscious, reluctant, in difficulty, decrepit, swinging like a wave because of love). Seherde kalkan mahmur gözün yarım iltifatına ulaşmışım; selam şöyle dursun, sertçe düşmanlığına razıyım (A half-hearted compliment from your bleary eyes is enough; let alone a greeting, I would be pleased with your hostility). Onun ayağının altında el gibi serilip ezilsem, süt kardeşi gibi de olsam kan helal olur (If I laid down and was crushed under his feet, my blood would be lawful even if we were like brothers)." However, here, the real love of pasha, who his heart belongs to is his lover. But pasha's love for his lover makes him abuse wine and pasha tries to ease the pain of his love for his lover with wine. And since the sâkî serves wine, he combines the wine served by him with the pleasure and joy of love. In the eight and last paragraph, the pasha reveals the gazelle-eyed lover for whom he longs as follows: "Ey sâkî, başta derdin ağrısı, gönülde zamanın gamı; yeter artık, gamdan elaman, getir şarabı (O sâkî, the pain of my trouble in my head, the worry of time in my heart, enough is enough, bring the wine). Bunca akan kan yaralayıcı gözdendir; sen de bari şarap kadehini akıt da benzesin (All this blood flowing is because of hurtful eyes, you might as well pour the wine just to resemble it). Aman aman, tövbeler olsun hata işledim; bu, şarap ve meyhaneye olan muhtaçlık ve minnet nedir? (Mercy, mercy, I committed a mistake; what is this destituteness and gratitude to the tavern?) İnleyen Tayyar'ı o siyah gözün bir yarım bakışı sarhoş etmeye yeter (A half-hearted look of those black eyes would suffice to intoxicate groaning Tayyar)."

In conclusion, this sâkinâme of Tayyar Mahmud Pasha is a different and remarkable poem in terms of form and content. The fact that the pasha wrote this poem with a different versification form is probably due to his difficult, hard life full of fighting. Pasha's life full of rises and falls placed deep and far-reaching images to his mind and he ultimately produced this sâkinâme. This poem, production of a turbulent and stormy life, is an important text worthy of psychoanalytic evaluation.

Key Words: Tayyar Mahmud Pasha, Sâkinâme, Caniklioglu, Capanoglu.

Giriş

18. yüzyılın bilhassa ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi, sosyal açıdan gerileme, bozulma ve çalkantı içinde olduğu ve ıslahatlarla düzlüğe çıkmaya çalıştığı bir dönemdir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Sürekli yenilgi ve toprak kaybından dolayı baş gösteren bozukluklar ıslahatlarla düzeltilmeye çalışılmakta, çalışılırken de yeni bozukluklar baş göstermektedir. Bu yüzyılın ikinci yarısı ehl-i vücûthan (mütesellim, voyvoda, mültezim, ayan vs.) olan yerel güçlerin halk üzerindeki haksız uygulamalarının ve bu güçlerin birbirleriyle olan çekişme ve kavgalarının yükselmeye başladığı bir dönem de olmuştur. Bu dönemde iç ve dış felaketlerin ardı ardına gelmesi, sosyal ve askerî açıdan çalkantılıların yaşanması ve Rus savaşlarının ağır faturalarının ödenmesine karşın, edebî açıdan hayli zengin ve yoğun bir manzaranın ortaya çıktığı ve birçok şair ve sanatkârın yetişip yüzlerce eserin ortaya konulduğu görülmektedir. Bu dönemde sadece mahallilik ve müstehcenlik vadisinde ortaya konulmuş kalem mahsullerinin ele alınması ne derece yoğun bir edebî ortamın bulunduğunu göstermeye yetecektir. Bu dönemde yetişmiş şairlerden birisi de, daha ziyade siyasi yönüyle tanınmış bir vali, mutasarrıf ve bey olan Tayyar Mahmud Paşa-yı Samsunîdir. Tayyar Mahmud Paşa, hayatı Çapanoğulları ve diğer ayanlarla mücadele içinde geçen ve fırtınalı hayatında şiirin mühim bir yeri bulunan bir bey ve paşadır. Bilindiği üzere, Fransa'nın Mısır'a saldırmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel Fransız dostluğu sona ererek tabii düşman Rusya ile 1799 yılı başında bir savunma anlaşması imzalanmıştır. Bunun üzerine, 1790'dan beri Rusya'da sürgün bulunan Canikli Battal Hüseyin Paşa ve oğlu Tayyar Mahmud Bey affedilerek yurda dönmüşler, Battal Hüseyin Paşa'ya Trabzon valiliği, oğluna da Canik mutasarrıflığı ile Amasya sancağı muhassıllığı verilmiş, 1801 yılında babasının ölümü üzerine Tayyar Mahmud Paşa Trabzon valiliğine atanmış, Canik Sancağı'nın idaresi de kendisinde kalmıştır. Canikli-Çapanoğlu mücadelesi Tayyar Mahmud Paşa zamanında da devam etmiş, ayrıca Paşa 1803'de Sivas valiliğinin kendisine verilmesini isteyecek kadar ileri gitmiş, Bâb-ı Âli ve çevresindeki âyânlara karşı geçimsiz tavrı nedeniyle sık sık yeri değiştirilmiş, Nizam-ı Cedid ordusunun mali kaynağı îrâd-ı cedîdi kaldıracığını ilan ederek 6 Haziran 1805'ten itibaren on gün Amasya'yı ve Çapanoğullarına bağlı Tokat ile Zile'yi işgal edip devlete başkaldırmıştır. Bunun üzerine, Ruslardan para ve silah yardımı aldığı öne sürülerek 27 Haziran 1805'te fermanlı ilan edilmiş ve Trabzon Eyaleti'yle Canik ve Şarkî Karahisar sancakları üzerinden geri alınarak Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa da kendisini ortadan kaldırmakla görevlendirilmiştir (Mert, 1996:152-153; Süreyya-Sicill, 1996:286). Mayıs 1807 sonlarında Kabakçı Mustafa isyanı ile başlayıp Nizam-ı Cedid'in lağvıyla süren, nihayetinde IV. Mustafa'nın tahta çıkarılması ile biten gelişmelerde ise Tayyar Mahmud Paşa yeniden affedilerek 20 Ekim 1807'de İstanbul'a dönmüş ve hemen Trabzon valiliği ile Canik ve Karahisar-ı Şarkî sancakları kendisine geri verilmiştir. Ekim ayı sonlarında da sadaret kaymakamlığı gibi yüksek bir makama getirilmiş ve bu ani yükseliş, rakiplerinden intikam alma tavrıyla birlikte Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya da rakip olmasını beraberinde getirmiştir. Tüm bu gelişmeler 11 Mart 1808'de azledilerek Dimetoka'ya sürülmesine sebep olmuştur. 1808 Temmuz'unda Alemdar Mustafa Paşa'nın gayretiyle IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmud'un tahta çıkması ise Caniklilerin sonunu getirmiş ve Tayyar Mahmud Paşa da idam edilerek ailenin Canik yöresindeki nüfuzu ve Osmanlı yönetimindeki varlığı tamamen ortadan kalkmıştır (Mert, 1996:153; Mert, 1980:60).

Tayyar Mahmud Paşa divan oluşturacak kadar şiir yazmış bir şair olup, zorlu ve mücadeleli yaşamında yaşadıkları, görüp geçirdikleri hiç şüphesiz duygu ve düşüncelerinde derin izler bırakmıştır. Bu makalede onun divanında yer alan ve rind kişiliğini ortaya koyan müsemmen nazım şekli ile yazılmış bir sâkînâme incelenmektedir. Bu sâkînâme, Türk edebiyatında yazılmış diğer sâkînâmelere göre farklı bir nazım şekliyle yazılmasınca orijinal bir eserdir. Zira, diğer sâkînâmeler genellikle mesnevi veya terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmışken bu sâkînâme terkîb-i bendi andıran ve az kullanılan bir musammat şekli olan müsemmen nazım şekliyle yazılmıştır. Müsemmen nazım şeklinin Türk edebiyatında çok az örneği bulunmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Sâkî-nâmeler

Sâkî-nâmeler, Divan edebiyatında yaygın biçimde kullanılan nazım türlerinden birisi olup bu kelime geçiren sâkî kelimesi Arapça “sakâ: sulamak, su içirmek” kökünden gelmekte ve bu kökün ism-i fâili sâkî de “sulayan, içecek su veren, suçu” anlamını vermektedir. Bu yönden bakıldığında sâkî-nâme “sâkiye ait yazı, mektup” anlamını taşımaktadır. Sâkî, “su dağıtan veya sunan, bezm-i işretde içilen şarab vesaireyi kadehlere döken dağıtan” şeklinde tanımlandığı (Sami, 1978:700) gibi, tasavvufî anlamda da “Feyyâz-ı mutlak, mürşid-i kâmil” anlamlarını ifade etmektedir (Uludağ, 2002:301). Divan şiirinde sâkî, ıyş u işret meclislerinin vazgeçilmezi ve en mühim kişisi olarak öne çıkmaktadır. Bâkî bir gazelinin matlaında:

Sâkî zamân-ı ayş u mey-i hoş-güvârdur
Birkaç piyâle nûş idelüm nevbahârdur

demektedir. Sâkî, şairlerin divanlarında en çok geçen kelimelerden birisi olup hayal zenginliği içinde çok çeşitli teşbih, istiare, mazmun vs. ile işlenmiştir. Sâkiye seslenme yoluyla şarap ve içki meclisinin araç, gereç ve âdetlerini, şarapla ilgili duygu, düşünce ve kavramları bazen tasavvufî, bazen de dünyevî manada bir bütünlük hâlinde ele alıp işleyen şiirlere Nizâmî'den itibaren sâkî-nâme denilmeye başlanmıştır (Kortantamer, 2004:190). Eski toplum hayatının “bezm ü rezm: sohbet meclisi ve savaş” şeklinde iki zıt yönü bulunmakta olup, başta hükümdarlar olmak üzere insanların hayatı savaşta ya da barışta sohbet meclislerinde geçmektedir. Sâkî-nâmelerde bu meclislerin şölen, içki, eğlence, sazende ve hanendelerinin çeşitli hâlleri ayrıntılı biçimde anlatılmış; sâkî, şarap ve meclisin ahvali, sürahi, sevgili vs.den söz edilmiş, dünyanın faniliği ve insanın bu fani neşe içindeki akıbeti, bu faniliğin ruh üstündeki minnetinin kederlerinden kurtulmak için sarhoşluğa sığınma, dünya harabesinden harabata kaçış vb. konular işlenmiştir (Canım, 1998:11). Bu şiirlerde, meclis unsurlarından olan def, çeng, saz, tanbur, kanun, kadeh, sürahi, meze, mum da sıkça geçer. Bu nazım türüne sâkî-nâme denilmesi, sözlerin sürekli sakî üzerinden söylenmiş olmasındandır. Arap edebiyatında da bulunan sâkî-nâme özellikli şiirler 9. yüzyıldan itibaren divanlarda *Hamriyyât* başlıklı bölümlerde yer almıştır. Mesela, Arap şairi Şemseddin Muhammed En-Nâvecî'nin “Halbatü'l-Kümeit” adlı eseri şarap şiirleri zincirinin ilk halkalarından birisidir (Arslan, 2003:17). İran şairleri arasında da başta Rudekî ve Ömer Hayyam olmak üzere birçok sâkî-nâme yazmış şair vardır. Mesela, Nizâmî'nin İskendernâme'sinin Şerefnâme adlı birinci kitabındaki bölüm başlıklarının altında sâkî-nâme başlıklı ikişer beyitlik kısımlar ilk sâkî-nâme örneği sayılmaktadır (Kortantamer, 2004:191). Sâkî-nâmeler, genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmışsa da bendler hâlinde yazılanları da vardır. Türk edebiyatında Ali Şir Nevâyî, Hayretî, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahya, Sabûhi Dede, Nâzukî, Şeyhülislam Yahya, Şeyhülislâm Bahâyî, Hüznî, Rıyâzî, Atâyî gibi şairler mesnevi nazım şekliyle; Ahmed-i Dâî, Fevrî, Revânî, Fuzûlî, Gelibolulu Âlî, Şeyh Gâlib, İşretî Mustafa, Belîğ, Hoca Neş'et, Dâniş Mehmed Bey, Tayyar Mahmud Paşa, Hemdem Çelebi, Kâzım Mûsâ Paşa gibi şairler de tercî-i bend veya diğer musammatlarla sâkî-nâme yazmışlardır. Fehîm-i Kadîm, Dilsûz Mehmed Emin Tebrîzî, Keçecicâde İzzet Molla ve Namık Kemal'in sâkî-nâmeleri kaside tarzında kaleme alınmış olup, az da olsa murabba', rubâ'î ve gazel nazım şekliyle yazılmış sâkî-nâmeler de vardır (Büyükyıldırım, 2009:767,768).

Türk edebiyatında sâkî-nâme türünün ilk örneği Anadolu sahası dışında Hârizmî'nin Muhabbetnâme'sinde görülmekte olup, Anadolu sahasında ise Ahmed-i Dâî'nin Emîr Süleyman için yazdığı, yedişer beyitlik yedi bentten oluşan tercî-i bendi, bir sâkî-nâme olarak kabul edilmiştir. Ali Şir Nevâyî'nin 458 beyitlik *Sâkinâme*'si de bu türün geçiş dönemi eserleri arasındadır. Sâkinâme türünün Anadolu'da müstakil hâlde ilk örneği ise, Edirneli Revânî'nin (ö.1524) Yavuz Sultan Selim'e sunduğu 694 beyitlik *İşretnâme*'sidir. 16. yüzyıla ait sâkî-nâmeler arasında Hayretî'nin 102 beyitlik *Sâkî-nâme*'si, Fuzûlî'nin 327 beyitlik Farsça *Sâkî-nâme* (*Heft-câm*)si içinde yer alan sâkî-nâme tarzı beyitlerle *Beng ü Bâde* (97 beyit) ve *Leylâ vü Mecnûn* (49 beyit) adlı Türkçe

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

mesnevilerindeki beyitler, İşretî Mustafa'nın tercî-i bendi (52 beyit), Fevrî'nin divanındaki *Sahbâ-nâme* (55 beyit), Taşlıcalı Yahyâ'nın 48 beyitlik mesnevisi, Bursalı Cinânî'nin *Cilâü'l-kulûb*'ü, Rusçuklu Şeyh Mustafa Beyânî'nin *Sâkî-nâme*'si, Âlî Mustafa Efendi'nin terkîb-i bendi ve Kalkandelenli Fakîrî'nin tasavvufî mahiyetteki 101 beyitlik *Sâkî-nâme*'si sayılabilir. Sâkî-nâme türü eserlerin sayısının arttığı 18. yüzyılda Kafzâde Fâizî'nin *Sâkî-nâme*'si, Azmîzâde Mustafa Hâletî, Selânikli Esad ve Şeyh Mehmed Allâme Efendi'nin eserleri, Nef'î'nin terkîb-i bend tarzında Farsça ve Türkçe iki sâkî-nâmesi, Nev'îzâde Atâî'nin *Âlem-nümâ* adlı sâkî-nâmesi öne çıkan eserlerdir. Şeyhülislâm Yahyâ, Riyâzî, Sabûhî, Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi, Rüşdî, Cem'î Mehmed, Tıflî Ahmed Çelebi, Nâzûkî ve Tîbî Efendi'nin mesnevi tarzındaki sâkî-nâmeleri, Fehîm-i Kadîm'in kasidesi, Edirneli Âlî'nin ve Kelîm Eyyûbî'nin terkihibendleri bu yüzyıla ait diğer eserlerdir (Canım, 2009: 36/13, 14). Tayyar Mahmud Paşa'nın da yaşadığı ve sâkî-nâme sayısında önemli bir azalmanın olduğu 18. yüzyılda, Şeyhî Mehmed Efendi'nin mesnevisi, Subhîzâde Feyzî'nin *Mir'ât-ı Âlemnümâ*, *Safânâme* ve *Işknâme* adlı eserleri, Nevres-i Kadîm ve Ayıntablî Aynî'nin sâkî-nâmeleri, Yenişehirli Belîğ ile Şeyh Galib'in terciibend şeklindeki manzumeleri başlıca sâkî-nâmelerdir (Canım, 2009:14). 19. yüzyılda kaleme alınmış sâkî-nâmeler, Hoca Neşet, Mehmed Dâniş Bey, Hemdem Mehmed Said Çelebi ve Kâzım Paşa'nın sâkî-nâmelerinde olduğu gibi, genellikle terkihibend veya terciibend şeklinde yazılmıştır. Benlizâde İzzet, Hüznî ve Süleyman Celâleddin Molla Bey'in sâkî-nâmeleri ise mesnevi şeklinde yazılmıştır. Hanyalı Nûrî, Selânikli Hâmî, Zîver Paşa, Tûrâbî ve Ziyâ Paşa'nın terkihibendleri, Dilsûz Mehmed Emin Tebrîzî, Keçecizâde İzzet Molla, Nâmık Kemal ve Bayburtlu Zihnî'nin kasideleri ve Nigârî'nin tasavvufî mahiyetteki sâkî-nâmesi bu yüzyıla ait önemli eserlerdir. 20. yüzyılın tek sâkî-nâmesi ise Mehmed Memduh Paşa'ya ait terkihibend şeklindeki eserdir (Canım, 2009:14).

Tayyar Mahmud Paşa'nın Sâkî-nâmesi

Tayyar Mahmud Paşa'nın *Sâkî-nâme*'si aruzun muzari bahrinin *mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbında, her bendi 4 beyitli 8 bendden meydana gelen müsemmen¹ nazım şekliyle yazılmış olup toplam 32 beyittir. Kafiye düzeni aaaaaabb, ccccccdd, eeeeeeff,..... şeklindedir. Benzerlerinde de olduğu üzere, bentlerde sâkîye nida ve hitaplarla söze başlanıldığından bu adla anılmıştır. Bu sâkî-nâme, Türk edebiyatında yazılmış diğer sâkî-nâmelerle muhteva yönünden aynı olup, meyhane, şarap, bezme ait araç, gereç ve âdetler vb. konular işlenmiştir. Konuyla bütünleşmiş biçimde hayli akıcı ve âhenkli bir üslûpla yazılmış olan bu sâkî-nâme, gerek yazarın kişiliği ve konumu, gerekse bu konuda yazılmış diğer eserlere yeni bir halka oluşturmāsınca mühim bir eserdir.

Tayyar Mahmud Paşa'nın *Sâkî-nâmesinin* ilk bendinde tıpkı diğer sâkî-nâmelerde olduğu gibi, sâkîye seslenilerek:

Mestem yıkılmak oldu bana sâkî gösteriş
Gök kanladım pây kec ü dest mürte'îş
Rindân üleşdi meygedeyi hep karış karış
Elden çıkarma sen de hemân turma var karış
Rindân içinde yok sana hiç olmadık kirış
Ben bî-dili de hüsnüne meftûn eylemiş

¹ Her ne kadar bu nazım şekli bazen terkib-i bend diye adlandırılmışsa da, terkib-i bendin en az 5 bendden oluştuğu ve kafiye düzeni de aa xa xa... şeklinde bulunduğu dikkate alınırsa bu musammata müsemmen demek daha doğrudur. Bu nazım şeklinin sözlük manası sekizli, sekiz parçadan oluşan demek olup, sekizer mısralık bendlerden meydana gelen musammata nazmın adıdır. Kafiye şeması: aaaaaaaa, bbbbbbba, ccccccca, şeklindedir. Bend sonlarında bulunan sekizinci mısraların durumuna göre mütekerrir veya müzdevic olur. Eğer bölüm sonlarında yer alan sekizinci mısralar aynen tekrarlanırsa mütekerrir, sadece kafiye yönünden benzeşirse müzdevic müsemmen olur. Bazı müsemmenlerde bölüm sonlarındaki yedinci ve sekizinci mısralar aynen tekrarlanmakta veya kafiye bakımından benzeşmektedir. Tayyar Mahmud Paşa'nınki ise az görülen şekliyle: aaaaaabb ccccccdd eeeeeeff... şeklinde kafiyeleşmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Kâbil değil mi çeşm-i seher-sâza intisâb
Başın için vir bana bir şâfice cevâb

denilmektedir. Bu bendde paşa “Ey sâkî, ben sarhoş için yıkılmak bir gösteriş oldu, eğri ayak ve titrek el ile morardım. Meyhaneyi rintler karış karış bölüştü; sen de hiç durma, hemen gidip onlara karış. Rintler arasında sana bağlanmamış hiç kimse yok; öyle ki gönlü gitmiş beni bile güzelliğine meftun etmişsin. Başının hakkı için bana sağlam bir cevap ver: o seher vakti uyanan mahmur göze bağlanılır, değil mi?” diyerek sâkî üzerinden aşk, sevgili, şarap, meyhane ahvali üzerinde rintçe sohbet edip duygularını anlatmaktadır.

İkinci bendde:

Sâkî ruhun mı bezme böyle âb u tâb
La'l-i femin mi ke's-i nukul sâgar u şarâb
Uymuş ne nâzûk o leb-i mînâya la'l-i nâb
Bîmâr itdi kendü gibi çeşm-i nîm-hâb
Etdim rehinde cümle-i rûsvây-ı irtikâb
Cennet safâsı âteş-i hecrinde ki 'azâb
Destinle bârî bir tolu câm-ı şarâb ver
Kat' eyleyem mi hâhişi kat'î cevâb ver

diyerek sâkî ile olan sohbe devam eder. Burada sâkî için kullanılan sıfatlar ideal sevgili fiziği için de kullanılan sıfatlardır. Yanak, ağız, dudak, göz ve el hep sevgilinin ideal güzelliğini hatırlatmaktadır. Burada aslında, sâkî üzerinden hayalde ve şuur altında duran sevgiliye de hitap edilmektedir. Paşa şöyle diyor: “Ey sâkî, meclise böyle parlaklık veren yanağın mı; meze çanağı, kadeh ve şarap da kırmızı ağzın mıdır? O, cam kadehin kenarına saf dudak ne de nazik uymuş; o mahmur göz kendisi gibi bizi de hasta etti. Senin yolunda bütün rezillikleri işledim; ayrılığının ateş dolu azabı benim için cennet sefasıdır. Hiç olmazsa elinle dolu bir şarap kadehi ver; arzumu keseyim mi, kat'î bir cevap ver.” Şair bu bentte sâkîyi sevgiliye ait sıfatlarla övmekte ve yanak, dudak, göz gibi, sevgilinin en can alıcı uzuvlarını sâkiye ait kılmaktadır. Meyhaneyi güzelleştiren de aslında sâkinin güzelliği olup, şarap onun eliyle sunulduğundan daha anlamlı olmaktadır.

Üçüncü bendde:

Sâkî yetiş ki 'aşk ile mahmur-ı bî-dilem
Meylim açılmadı heme ân emr-i müşkilem
Tutmaz ayağ u elim ditirer bir zelâzilem
Aşkınla sanki mevc-i şarâba mûmâsilem
Nîm iltifât-ı çeşm-i seher-sâza vâsılam
Tursun selâmı hışmile düşnâma kâ'ilem
Olsam ayağı altına el gibi pâymâl
Olsam da şîr-i mâderi-veş kan olur halâl

diyerek sâkîden medet diliyor ve “Ey sâkî yetiş ki, aşktan gönlü gitmiş baygın, isteksiz, işi zor, eli ayağı tutmaz, aşkından şarap dalgası gibi sallanan birisiyim. Seherde kalkan mahmur gözün yarım iltifatına ulaşmışım; selam şöyle dursun, sertçe düşmanlığına razıyım. Onun ayağının altında el gibi serilip ezilsem, süt kardeşi gibi de olsam kan helal olur.” diyor. Burada asıl aşkından gönlün gittiği, el ve ayağın tutmadığı sevgili söz konusudur. Fakat ona olan aşk, şaraba düşürmüş, şarap ile de sevgilinin aşkının verdiği acı giderilmeye çalışılmıştır. Şarabı da sâkî verdiğinden, onun verdiği şarapla aşkın zevk ve neşesi birleştirilmek istenilmiştir.

Dördüncü bendde:

Sâkî şarâb sun ki perîşân-ı mihnetem
Hayrân-nişîn-i hâne be-dûşân-ı mihnetem
Râz-âşnâ-yı deşt-i beyâbân-ı mihnetem
Cûşîş-şînâs-ı vâdî-i hayrân-ı mihnetem
Eşk-i ter ile hâsılı pûyân-ı mihnetem
Aşkın gamıyla bî-ser ü sâ mân-ı mihnetem
Üftâdegana merhametin yok mudur senin
Ey şûh-fîkr 'âkıbetin yok mudur senin

diyerek yine sevgiliye olan aşkın acısının giderilmesi veya şarapla birleştirilmesi için sâkîden medet dilenmiştir. Paşa: “Ey şuh fikirli sâkî, aşktan ve sıkıntısından perişan, derbeder, çöllere ve hayret vadilerine düşmüş, gözleri yaşlı, parasız pulsuz, kimsesiz birisiyim. Senin hiç düşkünlere acıman yok mu, ne olur şarap ver.” diyor. Bu bendde sâkîye olan yalvarma doruğa çıkmış ve sâkîye adeta merhametsiz olmaması için yalvarılmıştır. Çünkü şarap aşğa o kadar can simididir ki sâkî onu vermezse büyük bir yıkım olacaktır. Tüm yalvarmalar da bunun içindir.

Beşinci bendde:

Sâkî şarâb-ı la'lin ile cümle mest olur
Dil neşve-nâb-ı sâgar-ı bezm-i elest olur
Bir cur'asıyla vâkıf-ı esrâr-ı heşt olur
Cemşîd ü Cem varın atup anda pest olur
Anda ne câm u ne sâgar ne dil şikest olur
Cümle neşât-ı tâze ile dil hücest olur
Hâsıl esîr-i neş' esiyüz biz de ol demin
Yokdur vefâsı meygede-i bezm-i 'âlemin

diyerek sâkîye sevgili imajı içinde iltifat yağdırılmıştır. Şaraba olan meyil tabî ki, aşktan ve sevgiliden dolayıdır. Bu bendde şöyle deniliyor: “Ey sâkî, dudağının şarabından herkes sarhoş olup, gönül de elest bezminin kadehinden saf bir neşe bulmuştur. Onun bir yudumundan kişi cennet sırlarına vakıf olur; Cemşid ve Cem de orada bütün varlığını atıp alçalır. Orada ne kadeh, ne kase, ne de gönül kırılır; orada herkes tazelikten neşelenir, gönül mutlu olur. Sonunda biz de o anın neşesinin esiriyiz; dünya meyhanesinin vefası ise yoktur.” Bu bendde meyhanenin saf ve riyasız, neşeli ahvali anlatılarak dünya meyhanesiyle bu riyasız ve mutlu meyhane karşılaştırılmış, dünyanın riyakar ve vefasız yapısı ortaya konulmuştur.

Altıncı bendde:

Sâkî şarâb sun ne imiş bildim 'âlemi
Birdir yanımda şâd u gam u sûr u mâtemi
Külhancı mıdır zâhid unutmaz cehennemini
Dûr eylemekde gülşen-i cennetden âdemi
Ol rind ider ki zevkile 'âlemde 'âlemi
Destinde câm-ı mey tuta zânûda hem-demi
Zerk u riyâyı seyle virür sâde-dil olur
Her sûda nakş-ı zevk-i dili bî-ta'ab olur

denilerek zahid ile rint karşılaştırılıp zahidin çirkinliği, rindin ise güzelliği gösterilmiş. Buna göre: “Ey sâkî, şarap sun ki âlemin iç yüzünü bildim; yanımda onun matemi, sevinci, gamı, neşesi birdir. Zahid külhancı mı ki cehennemini anıp duruyor, insanı cennet gülşeninden uzaklaştırıyor. O rint ise, elinde şarap kadehi, dizinde de dostunu tutarak dünyada zevkle yaşamaktadır. O, ikiyüzlülük ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

gösterişi sele verip saf kalpli olur; gönlü daima dinç olur.” sözleriyle zahid ve rindin gerçek yönü özlü biçimde ortaya konulmuştur.

Yedinci bendde:

Sâkî o mey ki me'haz ana 'ayn-ı nûrdur
Hurşîd sıfâli meygedesi bezm-i Tûrdur
Hicrân-keşân-ı neş'eleri bî-huzûrdur
Ol neşveden ki reng-i sevâd dûr dûrdur
Hâlet-fezâ vü ma'kıl-ı 'ucb u gurûrdur
Şîrân-ı bezm-i vahdet o meclisde mûrdur
Kim cur'asıyla âdeme keyf-i ebed gelür
Her demde feyz-i neş'e dile bî-'aded gelür

denilerek meygedenin neşesi ve saflığı anlatılmış. Buna göre: “Ey sâkî, o şarabın kaynağı nurdur; ona güneş çanak, Tûr meclisi de meyhanedir. Onun, hiçbir darlığı bulunmayan tertemiz neşesinden uzak kalanlar huzursuzdur. Orası keyif artırıcı ve kibir ve gururun sığınağı olup, vahdet bezminin arslanları o mecliste karınca olurlar. Onun içimiyle adama ebedî keyif gelir, her nefeste kalbe sayısız neşe bereketi gelir.” sözleriyle meyhanenin adeta bir şifahane olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Kadeh güneşe, meyhane Tûr'a, Tûr da meclise benzetilmiş, şîr-mûr tezaadı yapılmıştır.

Sekizinci ve son bendde:

Sâkî getir şarâbı yeter gamdan el-amân
Başda humâr-ı gussa gönülde gam-ı zamân
Çeşm-i zahımdan olmadadır bunca kan revân
Bârî akıt câm-ı şarâb benzesin hemân
İtdim hatâyı tevbeler olsun amân amân
Hâcet nedir şarâba bezme nedir imtinân
Nîm nigâh çeşm-i siyeh mest ider tamâm
Tayyâr-ı zâra yeter neş'e ve's-selâm

denilerek, yukarıda belirttiğimiz: “zihinde asıl duranın kara gözlü sevgili olduğu” gerçeği bu son bendde açıkça dile getirilmiştir. Bu bendin üçüncü beytinde geçen: “Hâcet nedir şarâba bezme nedir imtinân” sualine bir sonraki beyitte: “Nîm nigâh çeşm-i siyeh mest ider tamâm” ifadesiyle cevap verilmiştir. Yani, “Şaraba ve meyhaneye olan bu muhtaçlık ve minnet nedir ki; o siyah gözün bir yarım bakışı sarhoş ediverir; inleyen Tayyar'a neşe olarak bu yeter.” denilerek asıl sarhoş edici şarabın sevgilinin mahmur gözleri olduğu belirtilmiştir. Bu bendde şöyle denilmektedir: “Ey sâkî, başta derdin ağrısı, gönülde zamanın gamı; yeter artık, gamdan elaman, getir şarabı. Bunca akan kan yaralayıcı gözde; sen de bari şarap kadehini akıt da benzesin. Aman aman, tövbeler olsun hata işledim; bu, şarap ve meyhaneye olan muhtaçlık ve minnet nedir? İnleyen Tayyar'ı o siyah gözün bir yarım bakışı sarhoş etmeye yeter.”

Tayyar Mahmud Paşa'nın bu sâkî-nâmesi diğer sâkî-nâmelerle muhteva yönünden yaklaşık aynıdır. Sâkî-nâme'nin birinci bendinde sâkînin bulunduğu meyhane ve oradaki rintlerin ahvali, ikinci bendde ideal sevgili fiziğinin sıfatlarıyla sâkîye hitap, üçüncü ve dördüncü bendde şairin kendi perişan durumunu sâkîye arz ile şarap için medet dilemesi, beşinci bendde sâkî ve meyhaneden herkesin neşe bulması, altıncı bendde rind ile zahidin mukayesesini, yedinci bendde meyhane ve şarabın saf ve temizlik sembolü olduğu, kibir ve gururu yok ettiği işlenmiş; sekizinci ve son bendde ise şaraba ve meyhaneye olan muhtaçlık ve minnet eleştirilerek asıl sarhoş edici olanın, sevgilinin bir yarım bakışlık siyah gözü olduğu söylenmiştir. Sonuç olarak şarabın mecazen işlendiği, asıl üzerinde durulanın ise sevgilinin siyah, ahu gözleri olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç

Tayyar Mahmud Paşa'nın *Sâkî-nâme*'si Türk edebiyatında yazılmış diğer sâkînâmelerle şekil, muhteva ve işleniş yönünden yaklaşık aynıdır. Eserde sâkî, merkezde olup, sevgiliyle iç içe ve adeta bütünleşmiştir. Son bendde sevgili ortaya çıkarılarak bütün söylenenlerin aslında onun için olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Eserde, meyhane ve sâkî anlatılırken “hayrân-nişîn, râz-âşnâ, deşt-i beyâbân, vâdî-i hayrân, Cemşid ü Cem, külhancı, Tûr” gibi kelime ve kavramlarla sıkça telmih yapılmıştır. Akıcı bir üslûpla kaleme alınmış olan bu sâkînâme, Türk edebiyatında yazılmış sâkînâmeler içinde hem müsemmen nazım şekliyle yazılmış olması, hem de müsemmen nazım şeklinin “aaaaabb, ccccccdd, eeeeeeff,.....” gibi, farklı ve az görülen bir şekilde düzenlenmesi yönüyle orijinal bir eser olarak ortaya konulmuştur.

SÂKÎ-NÂME-İ MERGÛBE

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Mestem yıkılmak oldu bana sâkî gösteriş
Gök kanladım pây kec ü dest mürte'îş
Rindân üleşdi meygedeyi hep karış karış
Elden çıkarma sen de hemân turma var karış
Rindân içinde yok sana hiç olmadık kiris
Ben bî-dili de hüsnüne meftûn eylemiş
Kâbil değil mi çeşm-i seher-sâza intisâb
Başın için vir bana bir şâfice cevâb

Sâkî ruhun mı bezme böyle âb u tâb
La'l-i femin mi ke's-i nukul sâgar u şarâb
Uymuş ne nâzûk o leb-i mînâyâ la'l-i nâb
Bîmâr itdi kendü gibi çeşm-i nîm-hâb
Etdim rehinde cümle-i rüsvây-ı irtikâb
Cennet safâsı âteş-i hecrinde ki 'azâb
Destinle bârî bir tolu câm-ı şarâb ver
Kat' eyleyem mi hâhişi kat'î cevâb ver

Sâkî yetiş ki 'aşk ile mahmur-ı bî-dilem
Meylim açılmadı heme ân emr-i müşkilem
Tutmaz ayağ u elim ditirer bir zelâzilem
Aşkınla sanki mevc-i şarâba mûmâsilem
Nîm iltifât-ı çeşm-i seher-sâza vâsılam
Tursun selâmı hışmîle düşnâma kâ'ilem
Olsam ayağı altına el gibi pâymâl
Olsam da şîr-i mâderi-veş kan olur halâl

Sâkî şarâb sun ki perîşân-ı mihnetem
Hayrân-nişîn-i hâne be-düşân-ı mihnetem
Râz-âşnâ-yı deşt-i beyâbân-ı mihnetem
Cûşîş-şînâs-ı vâdî-i hayrân-ı mihnetem

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Eşk-i ter ile hâsılı pûyân-ı mihnetem
 Aşkın gamıyla bî-ser ü sâ mân-ı mihnetem
 Üftâdegana merhametin yok mudur senin
 Ey şûh-fıkr 'âkıbetin yok mudur senin

Sâkî şarâb-ı la'lin ile cümle mest olur
 Dil neşve-nâb-ı sâgar-ı bezm-i elest olur
 Bir cur'asıyla vâkıf-ı esrâr-ı heşt olur
 Cemşîd ü Cem varın atup anda pest olur
 Anda ne câm u ne sâgar ne dil şikest olur
 Cümle neşât-ı tâze ile dil hücest olur
 Hâsıl esîr-i neş'esiyyüz biz de ol demin
 Yokdur vefâsı meygede-i bezm-i 'âlemin

Sâkî şarâb sun ne imiş bildim 'âlemi
 Birdir yanımda şâd u gam u sûr u mâtemi
 Külhancı mıdır zâhid unutmaz cehennemi
 Dûr eylemekde gülşen-i cennetden âdemi
 Ol rind ider ki zevkile 'âlemde 'âlemi
 Destinde câm-ı mey tuta zânûda hem-demi
 Zerk u riyâyı seyle virür sâde-dil olur
 Her sûda nakş-ı zevk-i dili bî-ta'ab olur

Sâkî o mey ki me'haz ana 'ayn-ı nurdur
 Hurşîd sıfâli meygedesi bezm-i Tûrdur
 Hicrân-keşân-ı neş'eleri bî-huzûrdur
 Ol neşveden ki reng-i sevâd dûr dûrdur
 Hâlet-fezâ vü muskıl-ı 'ucb u gururdur
 Şîrân-ı bezm-i vahdet o meclisde mûrdur
 Kim cur'asıyla âdeme keyf-i ebed gelür
 Her demde feyz-i neş'e dile bî-'aded gelür

Sâkî getir şarâbı yeter gamdan el-amân
 Başda humâr-ı gussa gönülde gam-ı zamân
 Çeşm-i zahımdan olmadadır bunca kan revân
 Bârî akıda câm-ı şarâb benzesin hemân
 İtdim hatâyı tevbeler olsun amân amân
 Hâcet nedir şarâba bezme nedir imtinân
 Nîm nigâh çeşm-i siyeh mest ider tamâm
 Tayyâr-ı zâra yeter neş'e ve's-selâm

KAYNAKÇA

ARSLAN, Mehmet (2003), "Aynî, Sâkî-name", Kitabevi Yayınları, İstanbul.

BÜYÜKYILDIRIM, Ayşe (2009), "Kâşif ve Sâkî-nâme'si", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi S.39, Erzurum, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 10/8 Spring 2015

-
- _____ (1998) “Kâşif Dîvanı’nın Tenkitli Metni ve Tahlili”, F.Ü. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- CANIM, Rıdvan (2009), *Sâkî-nâme*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.36, s.13-14
- KORTANTAMER, Tunca (2004) “Sâkî-nâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, KTBY, Ankara.
- Mehmed Süreyya (1996), “Sicill-i Osmanî”, (Haz. Nuri Akbayer, S.A.Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.1, İstanbul.
- MERT, Özcan (1980), “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları”, KBY, Ankara.
- _____ (1993), “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, DİA, C.7, İstanbul 1993.
- SAMİ, Şemseddin (1978), “Kâmûs-ı Türkî”, Çağrı Yayınları, İstanbul s.700.
- ULUDAĞ, Süleyman (2002), “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ELİAÇIK, M., Tayyar Mahmud Paşa-yı Samsunî’nin Sâkî-nâmesi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 23-34, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8343>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

